

13.628

OSZK

I/1-12.

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

RÁTH KÁROLY

M. AKAD. TAG

EMLÉKEZETE.

A TÖRTÉNELMI OSZTÁLY MEGBIZÁSÁBÓL

ELŐADTA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÉNAK

1869. APRIL 5. TARTOTT ÜLÉSÉBEN

RÓMER FLÓRIS

LEV. TAG.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

1869.

RÁTH KÁROLY

M. ARAD. TÁR.

EMLEKEZETE.

A TÖRTÉNELMI OSZTÁLY MEGBIKÁSÁBÓL

NYOMTA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAK

NYOMATOTT ÉLEZMÉNY

Országos Széchényi Könyvtár

RÖMER FLÓRIS

LEV. TÁR.

Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

V.1100 - B.43/1964

PEST.

EGYENLEGEZŐ KÖNYVTÁR M. ARAD. KÖNYVTÁR

Nyomatott az „Athenaeum” nyomd. 1869.

Ráth Károly.

Magyar akadémiai tag emléke.

Előadta a Történelmi Osztály megbízásából a M. Tud. Akadémia 1869. apr. 5-én tartott ülésében.

Rómer Flóris.

lev. tag.

A M. Tudományos Akadémia ülései a családi életnek mindannyi mozzanatait képviselik. Nincsen év, melyben legalább egyszer, még a távol vidéken lakó tagjai is össze ne jönnének, hogy élénk eszmecsere, kölcsönös barátság és testvéries munkálkodás közt — a társulat benső életét fentartó rendszabályokat alkossanak, a kiérdemlett pályadíjakat a beérkezett jeles munkákért kiosszsák, az elhunyt tagok helyébe új meg új munkatársakat válasszszanak. Ezen visszasszerzési folyamatnak egész éven át tartó nyilvánulásai a székfoglalók, melyeket mindannyi örvendetes családi ünnepeknek tekintünk; de előfordulnak gyakorta oly borus napok is, midőn e diszes körből örökre távozott barátink emlékét szónoklatokkal örökítvén, a mély gyásznak jelei közt elfelejtethetlen elhunytaink munkakörére visszapillantunk, a testvériség, az elismerés, a hála érzelmeit ezen tisztes helyről fennen hirdetvén, a hazai közönséget is a soraink közt támadt, sokszor nehezen kipótolható veszteségről értesítjük.

Tudjuk, hogy mindnyájan, míg az Akadémia fennáll, a természet örök törvénye szerint előbb utóbb ezen kegyeletes megenlékezés tárgyaivá leszünk; tudjuk azt is, hogy azok, kik hosszú, munkás életük folytán legtöbbet működtek, a

*) Ráth Károly életrajza arcképpel a „Vasárnapi ujság“ 1862. év 48 ik számában tölem jelent meg; életrajza pedig a „Magyar írók“ II. kötetében.

tudományos pályán legtöbb babért arattak, valószínűleg legelőbb fognak dicső tetteik után magasztaló szónoklatra, vagy hiányaik és mulasztásaik következtében méltányos, de igazságos bírálatra találni; s így ki tevékenysége végén, hosszas munkapálya után, lankasztó betegség vagy tiszteletre méltó öregség folytán csendesen és fájdalom nélkül mintegy rendes uton jobb világra átszenderül, fájdalommal tölti el a visszamaradó szaktársakat és az egész Akadémiát, de mint-hogy ezen szomorító eseménynek előbb-utóbbi bekövetkeztét a rokonkeblek előre láthatták, ennek hire kevesebbé meg-rázkódtató; míg ellenben sokkal fájdalmasb meglepetéssel jár azon váratlan tudósítás, midőn valaki, kit még csak néhány nap előtt vidáman, és legjobb egészségben öleltünk, kit élete legtevékenyebb szakában, fáradhatlanul munkaköréhez visszatérni láttunk, alig hihető, rögtön kimúlta hírének valóságáról meggyőződünk és a várt közeli viszonzlás reményéről örökre le kell mondanunk.

Ily kebelrázó tudósítást vett majd egy év előtt a Magyar Tudom. Akadémia R á t h K á r o l y levelező tagja haláláról; mely által a történelmi osztály, joggal mondhatjuk, egyik legszorgalmasb, legbuzgóbb munkását veszté el. Nem szükséges megemlítenem, hogy a titkári gyászjelentés mindnyájunkat a legmélyebb bánattal, a legőszintébb fájdalommal lepett meg, mely annál nagyobb, minél kevesebbé van kilátásunk, hogy a körünkben támadt hézag csakhamar egészen kipótolható legyen.

Hogy ezen érzéktompító perczben a mélyen tisztelt osztály annyi jeles tagtárs, oly ügyes szónokok és remek életírók közt, kik ezen diszes kötelességet sokkal ünnepélyesebben, sokkal behatóbban végezték volna, engem bízott meg avval, hogy korán elhunyt barátunk emlékéért az akadémia előtt örökítem, egyedül annak vagyok képes tulajdonítani, hogy e téren való első fellépésem alkalmával elnézván gyakorlatlanságom és az abból következő elfogultságomtól, a tisztelt osztály leginkább azt vevé tekintetbe: hogy a dicsőültnek egyik régiebb ismerőse, éveken át meghitt barátja és hosszú évsoron át a „győri történelmi és régészeti füzetek” szerkesztésében munkatársa voltam; miért is ernyedetlen

munkásságát, messze kiható terveit és nagyszerű törekvéseit, tiszta hazafias jellemét nem csak észlelhettem, de mintegy észrevétlenül egész valóját tanulmányozhattam.

Jól tudom, hogy ezen ünnepélyes perczben, azon várakozás közt, melyet a hivatalos teendők sora költött fel, kötelességemmé vált, hogy R á t h K á r o l y fölött emlékbeszédet tartsak, jól tudom azt is, hogy mintegy tisztemmé lett, elhunyt tagtársunk személyéről, tetteiről, munkaköréről és azon helyről, melyet tudományos Pantheonunkban elfoglalt, határozott, hű képet festeni; de szaktudományom elveiből ismerem azt is, hogy ha a történeti képnek fő személyét kellő világosságba akarom helyezni, mindenek előtt a leghatályosb háttért s a jellemző környezetet kell illően, műszabályilag megválasztanom.

Mielőtt tehát osztálytársunkat előtérbe léptetném, szükségesnek tartom, hogy a magyar történelmi források állapotáról szólják azon korszakban, midőn R á t h K á r o l y e téren való működését megkezdé, hogy így munkásságának egész fnyamata és a célzott végeredménynek magasztos volta még inkább szembetűnjék. Ezen kísérlet nem akar azonban pusztá műfogás lenni, hanem az általam festendő képnek nélkülözhetlen háttere, melyet ezennel felfrisítenem azért is kell, mert kutatóink legtöbbjei, kik az újabb, szerencsésb korszak bővebb, hübb kútfőiből dolgozgatnak, alig vagy csak ritkán emlékeznek meg azon nehézségekről, és akadályokról, melyekkel a történetbuvárnak csak mintegy harmincz év előtt is kellett szünetlenül küzdenie.

Jelenleg végre olyan korszakban élünk, melyben nem csak a mestereknek, hanem a segédeknek is kijut az érdemlett elismerés, melyben a nyers munkaerő is nagy állami tényezőnek tekintetvén, ez jogait és igényeit, mindinkább érvényesíti, melyben a műipar és üzlet törekvései mindenütt tisztelettel említettnek, és a munkaosztás korszerű és messzeható kérdése magasabb állami szempontból szellőztetik. A mit az anyagi világban örömmel tapasztalunk, ugyanaz áll a szellemi munkatéren is, és a történelem mezejére is jogosan alkalmazható. Mert ámbár alig ismerünk hírneves történetírót, ki dicső pályáját nem avval kezdte volna, hogy tudo-

mánya segédforrásai tömkelegében buvárkodják; mégis azok, kik a napról napra mindinkább halmozódó anyag rendezésével foglalkoznak, alig fognak reá érni, hogy a kútfők itészeti vizsgálatába bocsátkozzanak; és mivel éppen most, midőn a történelem korszerű építménye sokféle elágazásával napról napra mindinkább tágul és emelkedik, mi természetesb, mint hogy több és jobb anyag szükséges az építményhez, értelmesb erő annak biztos és rendes feldolgozásához! Hogy tehát olyan férfiaknak, kik talán önállólag nem alkotnak és eredeti korszaki munkákkal az irodalmat nem gyarapítják, hanem elvonult, csendes magányukban az alkotó lángeszeknek a biztos, alkalmas anyagot sok bajjal és áldozattal előkészítik, kik egészségüket, főleg megbecsülhetetlen szemük világát nem kímélvén, a kényelmetlen, dohos és nyirkos, de még is kimondhatlan tudományos kincsre rejtő levéltárakban és könyvházakban kutatnak, a századok folyama alatt elhalványodott, majd minden egyes hártyalapon változó és egymástól elütő rövidítések által valódi rejtély-iratokká vált okmányokat betűzgetnek, azokat ismételve olvasni, a hátra maradott hézagokat egymás után pótolni, s gyakran csak a harmadik és negyedik áttagozás után képesek, sokszor csak ügyesebb szaktársaik segítségével hibátlanul kitölteni, majd ismét teljes biztosításul összehasonlítani, hogy olyan férfiaknak, mondom, a történetírás mezején nem csekély érdemük van, senki sem fogja kétségbe hozni.

A felhozott nehézségek után könnyen gondolhatnók, hogy bizonyosan kevés bátor tudós találtatik, ki munkásságát a kútfők kutatására szánja; és mégis éppen azon kortól fogva, melyben a homályos mesék és a kétes krónikai adatok hitelesítésére, a közlött tények megerősítésére a levéltárakban őrzött hárták is felhasználtattak, és ezer meg ezer eddig senki által még kétségbe sem vont adatnak és oklevélnek valósága tudományszerűleg megalapíttatni kezdett, mindinkább növekedett azok száma is, kik e téren itészetileg föllépven, a sok ingadozó vagy éppen hamis állítást kiküszöbölni, a századokon át betöltetlenül maradt hézagokat pótolni, a történelmi segédtudományok alaptételei által a kétes helyeket megerősíteni, s egyáltalán e fontos tudományba folytonos-

ságot és következetességet behozni törekedtek. És hogy ezen óriási munkához való elszántságot még inkább méltányolhassuk, hogy tudjuk hány egyenetlenséget kellett azoknak kitölteni, mennyi göröngyöt eltávolítani, kik a történelemnek termékeny földjét előkészíték, vessünk csak egy pillantást azon állapotra, melyben még ezen századnak első tizedeiben minálunk a történelmi kútfők megközelíthetése állott.

Igen messze esném kitűzött czéломtól, ha tárgyalni akarnám azon régi munkákat, melyek századokon át történelmi szentírás-képen vétettek, s melyeknek hiteles volta ellen csak a legkisebb kételyt is emelni hittagadásnak tekintetett volna. Tudjuk, hogy az ősi világban napi renden volt a nemzetek bölcsőit mindennel a mi mesés, regényes, hadászatilag dicső, sőt néha természet fölötti, vagy éppen természet ellenesnek, hanem bámulandónak elismertetett, földiszítani, beburkolni; a régiek a legávolabbra eső nemzeteket a nyelvészet laza fonalaival kötötték össze, az egymást soha sem érintett fajokat, nem tizedeket, hanem századokat, nem egyes tartományokat, hanem egész világrészeket képzelődésekben könnyen átugorván, atyafiságba hozzák.

A percznyi benyomások, a nép szájában mérhetlenné növekedett hírek, a személyes indulatok és testületi vagy népfaji szenvedélyek lettek a csekély tudományu, s gyakran még egyoldaluabb műveltségű krónikások alaptételeivé. Ezeknek többnyire a zsolozsmás könyvek naptáraihoz szárazan oda vetett soraiból merítének a későbbi, már rendszeresb munkákat író történészek, kik anyagukat az olvasó inyéhez akarván alkalmazni, rendesen saját gondolkozásukat, tapasztalataikat, koruk és körük szellemét a legrégebb időkre reáruházván és visszakelteztvén, azt, hogy mit és mikép tettek volna ők maguk egyedül jónak és helyesnek tekintvén, ismételt, szolgai felsorolás után századokon át idézték és az utókornak kétségbe hozhatatlan valóság gyanánt átadták.

De ezen kiskorúság és a nemzet szükkörű határán belül való mozgás megtermék végre gondolkodóbb, s a külföld egykoru íróinak komoly észleleteit is latba vető honi buvárinknál is természetszerű gyümölcseit. A külhoniak

itészeti munkái és történet íróink terjedelmes kútfőtanulmányi a régi történelmi regéket a mesék országába számkiveték, a gyengébb, határozatlan alapokat, kétségtelen tényekkel erősíték meg, és a levéltárak szentélyeibe is itt ott behatolván, meglepő bőségű és érdekű anyagot hozának napfényre. De az első kétely is, melyet kútfőink ellen támasztottak, másokat is buzdíta ilyenek keresésére, és csakhamar az általános feltétlen hiedelem, általános és makacs kétkedéssé fajult; úgy, hogy sokan itt is túlságokba esván az eredeti céltszeme túlhaladták, és a tudományos kutatást tudákos észjátékká és üres fitogtatássá alacsonyították.

Azonban ezen bár sokra nézve téves, másokra pedig messze félre vezető uton is a haladás csak lassan, és nem minden akadály nélkül történt; mert kezdetben csak a püspöki és káptalani könyvtárak hártáinak tanulmányozása lön a kutatók főfoglalkozása; mert az országos és magánlevéltárak, a birtok akkori viszonyai miatt, a hiteles helyek esküdt személyzete, az ősnemes családok fejei által féltékenyen őriztetek. Valakinek méltalmasságára valami fontos okmányt átadni, hogy azt közölje, bámulandó nagylelkűségnek jele gyanánt vétetett, ilyeneket csak a kihalt, magvaszakadt, többé kérdés alá nem vonható családok vagy kolostorok jószágaira nézve lehetett egész terjedelmében kiadni; és azért a régi okmánymásolatok közt számosat találunk a levéltárnak megnevezése, a szekrény, csomag és darabszám jegye nélkül, igen sok oklevél előfordul kezdet és befejezés hiányával, a nevek kezdőkkel jelezvék, a kényesb helyek kipontozvák, hogy valami eszélyes ügyvéd ilyen, bármi kétes, kalauzok után ne indulhasson és a netán elavult keresetjogot az igazságtalan birtokos ellen föl ne éleszthessen; sőt van példa reá, hogy mint Székely Samunak a leleszi conventnél becsület-szavát le kellett kötnie, miszerint azokat, miket ott lemásolt, soha világi embernek meg nem fogja mutatni; s így nem csoda, ha korunkban találkoztak történészek, kik csodálkoznak némely magán birtokoson, ki az okmányokra vonatkozó tüzetes idézeteket megengedte.

Ezen hajnali szakot jellemzi a fáradhatlan Jesuita-trias: Inchoffer, Kaprinay, Hevenessy okmány-gyűj-

teményezése; hogy ezek történelmi kutatásunknak nagy szolgálatot tevének, bizonyítja egyik protestáns szakférfi, tehát alig érdekelt tanu elismerése, ki így nyilatkozik: *Censeo autem nostratium neminem fore, quin ultro fateatur, societatem Jesu, de omni literarum genere in patria nostra bene omnino esse meritam, in Historiam certe domesticam . . . illius studia et grandia et manifesta erant; (Schwartner, Introductio in rem Diplomaticam, Praefatio VI.); jellemzi azon számos itészeti, főleg egyházi személyektől származó polemicus munka, mely az okadatolt történetírást szükségessé tette és virágzásba hozta. Egyébiránt a hangyaszorgalmu kutforrás-másolók nélkülözhetlen munkái csak egyes, nagyobb könyvtárakban voltak szemlélhetők; ki is győzte volna Hevenessy XCIII. elég vastag kötetét, vagy Kaprinyai CLIV. kötetből álló gyűjteményét lemásoltatni! és ha valaki erre a költséget utalványozta volna, ki biztosíthatta arról, hogy a legfontosabb okmányok gyakorlatlan, ásítozó és nem eléggé lelkiismeretes bérenczektől másoltatván, elég hitelesek és így használhatók-e vagy sem!*

Ezt belátván a fáradhatlan, vállalatáért soha eléggé nem magasztalható Fejér György, a pesti kir. egyetemi könyvtár buzgó igazgatója, elhatározá magát, hogy a fenebb említett bő iratkészlet és egyéb kiadatlan kútfők alapján a *Codex diplomaticus*t kiadja és az addig lappangott és csak némelyek által használható okmánykincset a tudományos világnak közbirtokul átadja. Óriási vállalat, akár a roppant költséget és a csekély olvasó kört vesszük tekintetbe, akár azon nehézségeket melyek kel maga a kiadás járt. Természetes, hogy Fejér, bár szorgalma és kitartása bámulatos volt, azon roppant halmazt sem össze nem hasonlíthatta, sem ki nem javíthatta; több kellett egy emberéletnél, ha mindjárt hosszabb is az Fejérénél, hogy ha lehetett volna is, mindazon okmányokat eredeti lelhelyükön fölkeresse, átnézze; ha pedig intézett kérelmet a levéltárak tulajdonosihoz, vagy tagadó vagy semmi választ nem kapott; s így kénytelen vala a kezeinél levő másolatokat összehasonlítás nélkül közrebocsátani.

De azért mivel nehéz volt az anyyira őrzött levéltári kincsekhez férni, ne gondoljuk, hogy F e j é r e téren csak maga dolgoztatott; sőt találkoztak felvilágosodott egyének, kik ritka nagylelkűséggel hártyaikat, az oklevél-tudóknak átengedék, és az olvasó közönség ismét hálával és elismeréssel fogadta Horvát Istvánnak és Erdy Jánosnak azon korszerű törekvését, melylyel az okmányok hű másolatához a helyesen olvasott szöveget csatolták; azonban az efféle közléseknek drága volta magában feltételezte azt, hogy ily tanulságos módon csak kevés oklevélnek juthattunk birtokába.

Bekövetkezett végre az újabb, levéltáraink nehéz zárait megnyitó, a történelmi tanulmányokat örvendetesen előmozdító korszak. Az ösiség eltörlésével leesett azon áthathatlan függöny, mely a fel nem avatottnak szemei elől a levéltárak titkait századok óta elrejté vala. Előítélet nélküli lelkes ifjabb erők férhettek a most már megközelíthető hártyaikhoz, és a bűvár előtt az új kútfők kábító sokaságában, egy egészen új világ nyílt. Igaz, hogy az oklevéltan némileg vesztett a latin nyelvnek úgynevezett classikai módon való taníttatása által, mert evvel a fitymált, konyha latinságnak csúfolt diplomatikai nyelvvel való, elég mostoha elbánásuk után, mi esoda, hogy annak kényes kezelői hazai okmánykincseinket, mint a sötét középkor barbar szüleményeit, mint haszontalan irkákat megvetéssel emlegették; de azért azt mégis némi örömmel meg kell vallanunk, hogy ezen nemzeti ereklyeink irányában az ifjabb nemzedék el nem hidegült, sőt talán épen azért keletkeztek férfiak, kik vallásosságig emelkedő lelkiismerettel, és soha eléggé nem esodálható áldozatokkal és kitartással kezdék a régi, hibásan olvasott, hiányosan közlött hártyaikat újra, pontosabban másolni, kiadni, és ez által a forrásokat felkereső történetbuvároknak és nyelvészeknek hamisítatlan, az eredetiekkel egyenlő értékű anyaggal szolgálni. Hogy ez nem csekély érdem, hogy ilyen fáradozás által magát még az elismert hírneves történetíró sem alacsonyítja le tanusíták a közel múlt század tekintélyei, tanúsítá Szalay László, Horvát István és Horváth Mihály,

Wenzel Gusztáv; tanúsítják Szabó Károly, Ipolyi Arnold, Thaly Kálmán, Pesty Frigyes és Szilágyiak példái.

A történetírás nem mindég eredménye a sok szakbeli tanulmánynak, a legkiterjedtebb tudásnak. A szerencsés véralkattól, a benső ösztöntől és sok egyéb körülménytől függ, vajjon csak valamely vidéknek úgynevezett élő archivumává és mozgó krónikájává nőjje ki magát valaki, vagy valódi történészszé fejlődjék. A sok építészeti növendék közt is egyesek, kik teremő szellemmel bírnak és a bennük lakó geniusztól serkentetnek, palotákat terveznek és építenek is; míg több társaik csak felügyelői minőségben hozzák létre terveiket, legtöbben pedig a szintén nélkülözhetlen kőfaragói, kőmivesi, sőt napszámosi munkákat végzik.

Ha R á t h K á r o l y n a k még nem jutott rövid élete alatt azon magasztos feladat, hogy magát történetíróink első soráig felküzdje, ki fogja tagadni, hogy azért történetkutatásunk mezején nagy és elvitázhatatlan érdemeket szerzett? Vagy nem érdem-e az, hogy ritka lelkiismeretességgel, sok éven át folytatott szorgalommal ösztönszerű hajlamát követvén, nem csak azon levéltárban, melyhez a kulcsot az általa viselt hivatal nyújtá, de azokban is, hová ritka szerénységgel összekötött erélye és ügyekezete jutalmául beereszték, számos új, érintetlen aknát nyitott; több helyirathoz a legbecsesb anyagot gyűjté és rendezé, mindenütt szaktársai közt buzdítólag, egyesítőleg lépett föl, s így szorosabb baráti közt oly mozgalmat idézett elő a történetbuvárlás mezején, mely végre a történelmi társulat megalakításában legméltóbb, legbecsesb kifejezését találta.

Minthogy azonban ezen alkalommal nem egyedüli feladatam az, hogy dicsőült szaktársunknak munkái felsorolásával emlékoszlopot emeljek, munkássága sokfelé ágazó vég-eredményeiből egy hervadhatlan koszorút fűzzek, hanem a történelmi kutatás terén való kifejlődését, haladását röviden fessek, lássuk azon kevés, de hű adatok nyomán, melyeket egy szerető anya kesergései közt számomra leírt: „mi módon lett R á t h K á r o l y osztálytársunk történetbuvárrá és az okfők kutatásában és a történelmi monographiában egyik legkitünőbb munkatársunk?”

Ráth Károly született Győrött 1829. február 28-dikán. Rokona volt azon Ráth Mátyásnak, ki a múlt század végén az első magyar hirlapot „a magyar hirmondót” alapította, mit sokszor dicsekedve említett. Atyját, kit szintén Károlynak híttak, s ki győri gabnakereskedő volt, még gyermek korában elvesztvén, az egyedüli fiu nevelése egészen nem épen vagyonos anyjára nehezedett. Mily elvek szerint, és milyen sikerrel vitte végbe a lelkes nő és és buzgó honleány a terhes, de kedves feladatát, kitűnt abból, hogy Ráth életének legnagyobb részét anyja oldala mellett töltvén, halála napjáig semmit nem mulasztott el, mivel egy jó fiu olyan anyának tartozik. Kisebb iskoláit a győri evangélikus gymnasiumban Gayer Samu és Turcsányi János kedves tanárai vezérlete alatt végezvén, a magasabb osztályok tanulására Pozsonyba költözött át, hol 1841—48-ig a lyceumi folyam befejezéseig Ballus Pál városi tanácsos és Pozsony egyedirata szerzőjének felügyelete mellett növekedett. Még tanuló korában a minden tantárgyból kitűnő előmenetelű ifju szabad óráiban történelmi kutatásokkal foglalkozott, melyeknek eredménye Győr városának rövid története volt, melyet Dr. Kovács Pál a Hazánk szerkesztője 1846-ban lapjában közlött. Ezen buzdító kezdet után Győr történetét, melyhez már Czech János győri polgármester korában hosszú évek során át oly bő s majd kimerítő adatokat gyűjtött, s melynek legrégebb korát a m. tud. Akadémia Évkönyvei I. kötete 314 és kk. II. adta ki, még alaposabban és terjedelmesen megírni, egyik fő büszkesége lett volna, de az adatok gyűjtése és rendezése közt meglepé őt is, mint sok mást, munkassága terén az 1848-diki honvédivilág, és Ráth Károly a győri ifjuság színével a szülővárosában alakult 23-dik zászlóaljba lépett, s evvel mind végig lelkesen harczolt. Mint serény, ügyes, pontos és bátor ifju már 19-dik éves korában Kmetty hadsegédévé neveztetvén, részt vett a schwechati, moori, braniszkói, kápolnai csatákban; ostromlá a budai vízvezeték védelmére emelt veszélyes palánkolatot, míg a fárasztó nyári hadjárat vége felé a sok viszontagság által kimerítettvén s betegen a Péterváradi kórházba kerülvén, ott az osztrákok foglyává lett. Itt

kereste föl gyötrődött szegény anyja sok szenvedés és küzködés közt és életét fenyegető helyzetéből őt kiszabadítván, Baján keresztül majd egy hónapig tartó utazás után, alig lábbadozó fiát Györré hozta; honnan Pozsonyba vitték hogy ott tökéletes felszabadulását kieszközöljék.

Amint hazája sorsáért még inkább lángoló és aggódó társunk a sok kellemetlen zaklatástól menekülhetett, ismét visszatért kedvencz történelmi tanulmányihoz. Ma már Bonifác z igen tisztelt győri akadémiai benczestanár buzdítja a lelkes fiút a történelmi kútfók itészeti ismeretére. Ezen időponttól fogva Ráth munkálkodásának iránya ki volt jelelve s ezen irány mellett életének váratlan végeig állhatatosan meg is maradt. Első és legfőbb gondja volt szerény föllépése és határozott törekvése által a györmegyei és káptalani levéltárakba bejuthatni; majd a győrvidéki nemes családokat keresé fel, s bizalmukat kinyervén, azon okmánykészletnek volt képes részint eredetiekben, részint legnagyobb pontossággal másolt példányokban alapját letenni, melyet a boldogultnak özvegye nagybecsű kegyajándékképen van szerencsém a tisztelt Akadémiának kéziratára részére ezenel átadni.

Ráthnak nem levén ösi vagyona, sem jövedelmes hivatala, többre becsülvén középsorsu szabadságát mint a lekötelezettséggel járó fényüzést, kényekedve szerint dolgozgatott függetlenül, gyűjté jegyzeteit, számos kivonatait, s időről időre közlé a fővárosi és vidéki lapokban kutatásának meglepő eredményeit. Figyelmet gerjesztvén munkássága, pontossága és mindenben kitünő becsületessége, a győri olvasó-egylet könyvtárnokának választá, hol csakhamar a több ezerre menő kötetnek rendezése, szigorú rendtartása mai napig is kedves emlékezetben maradt fen.

Minthogy komolyabb irányu, alapos cikkei, melyek soronkint mélyebb tanulmányok gyümölcseiképen tüntek fel, sűrűbben és sűrűbben egymásután jelentek meg és az akadémiai szakosztályban is észrevétettek, 1858. december 15-én levelező tagul választatott. Ha Ráthnak természetes tudományi ösztönénél még nagyobb ingerre lett volna szüksége, azt baráti ezen megtiszteltetés által megadták

neki. Ez időben Győrnek csak egykét akademikusa volt, a czimzetes püspök De á k y Z s i g m o n d, és a közszeretben álló Dr. K o v á c s P á l. Ezen élemedettebb, tiszteletteljes és érdemdús társak mellé a még nem is 30 éves tudós akadémiai tagsággal kitüntetvén, ez neki és működésének szülővárosában sajátságos nimbust adott, de ő is érzé azt, hogy mit ezen választás után az Akadémia tőle várt, azt emberül be is kell váltania.

Kötelességeit mindenben tüzetesen szokván teljesíteni, az új tiszteletet nem pusztá tündöklő czimnek, hanem a tudományos munkásságra a világ és haza előtt kötelező levélnek vette; és az osztály tagjai jól emlékszenek arra: hogy alig mult esztendő, melyben R á t h K á r o l y kétszer háromszor lejövén a fővárosba, ezen szószékről újabb leleteit, tanulmányait ne közölte volna.

Fáradhatlan munkásságáról eléggé tanuskodnak az akadémiai Almanachban a tagok munkálatai közt elősorolt czikkei, melyek bár sokszor kisebb terjedettségűek, folytonos tevékenységéről meggyőznek, és így egybegyűjtve bibliographiai szempontból igen becses anyagul szolgálnak.

Ha ezen terjedelmes adatok nyomán sok oldalú foglalkozásának mintegy főczélját követjük, végre azon meggyőződésre jutunk, hogy Ráthnak folytonos törekvése az volt, miszerint a történelmi adatokat, mennyire kútforrásaink révén csak lehet, biztos alapra fektesse. Innen magyarázható az, hogy addig nem adott ki egy okmányt sem, míg baráttal össze nem olvasta, hitelesítette; hogy a kétes helyeknek akármily olvasásával meg nem elégedvén, azokat gyakran viaszpapírra hiven lemásolva munkatársival közölte, és csak ilyen szigorlat után, a tűzpróbát kiállottakat fogadta el. Ilyesféle eljárás különben Ráth egész valóján alapult, ő rendesen igen gondolkodva és fiatakorához képest nagyon lassan dolgozott. Szép írása, melyet gyakran dévajkódva pingálásnak nevezünk, közmondássá vált; másolatait inkább iskolai correctáknak, mint okmányok leírásának lehet tekinteni; és mivel kora ifjúságától számtalan egészen elpárolgott tintáju, nyirok miatt elmállott, színevesztett, vagy színre nézve épen elváltozott okmányt, melyhez mások csak hozzá nyúlni

is resteltek, ritka, majdnem makacssággal határos kitartással évtizedeken át tanulmányozott, nem csoda, hogy utóbbi években ismételve szemfájásról panaszkodott, a nélkül azonban, hogy a legolvashatatlanabb hárttyák megfejtéséről csak egy perczig is lemondott volna. Ráth e tekintetben majd tulzásig lelkiismeretes volt, és mint csak lehet, nyomtatási jelekkel a régi kútfőket visszatükrözté, miért is okmánytárát az eredetiek helyett egész bizalommal elfogadhatjuk, mi már magába véve, másolatai ily nagy sokasága mellett elégséges arra, hogy törekvéseit hálás emlékből tartsuk fenn.

A ki a hárttyákat oly vallásos pontossággal másolta le, kritikai eljárását nem csak a helyes olvasásra, de a szövegben előforduló gyakran legnagyobb fontosságú kelekre kiterjeszté. Hogy tehát a fejedelmi és hites helyek okmányaira nézve, mennyiben történelmi jellegű kelteket foglalnak magokban ezeknek fölkeresésére és megigazítására némi sinormértékünk legyen, páratlan béketűrőssel dolgozott Cz in ár M ó r pannonhalmi levéltárnok, kedves mestere vezérlete alatt, egész heteket a monostor falai közt töltvén; és a történelmünkben elharapódzott hibás napokat kijánítván. Ilyen fáradalmas, bő anyagot igénylő munka közt mi természetesb, mint hogy társunk minden megközelíthető forrásból királyaink utazásihoz az adatokat gyűjté, itthon és a külföldi tudósokkal sűrű levelezésben állván, oly készletet halmozott fel, milyennel e tekintetben nálunk eddig talán senki sem rendelkezhetett. De R á th itt sem állott meg hanem tanulmányit a királynék, erdélyi fejedelmek, nádorok és egyéb országnagyok keltekkel ellátott okmányaira is kiterjesztve e monumentalis munkája elébe egy alapos értekezést tűzött, mely történészszinket meggyőzheti arról, mily kényes és nagy horderejű ezen okmányi rész, s mennyi tévedés, ellenmondás származtatik ennek felületes és értelmetlen idézése és használása által (l. 1861 májusi ülés).

A magyar királyok hadjáratai, utazásai és tartozkodási helyei, Győr 1861, 3 5 l., 15 lapnyi előszóval ellátott első önálló munkáján R á th K á r o l y 15 évig szünetlenül dolgozott és mennyire a jegyzetekben felsorolt 146 különféle, sokszor több kötetű munkából, 27 okmánygyűjteményből és

mintegy 30 levéltárból, barátival folytonosan fentartott levelezésből meríthetett, többet gyűjtött össze 8000 adatnál, melyekhez a 2-dik, már megkezdett kiadáshoz még sokkal bővebb készlet maradt fen halála után.

„Hasznos kézikönyv lesz ez ugymond maga, ezen a H a z á n a k! felajánlott munkájában, történetírók, tanítóktanulóknak. minthogy az illető év lapját felütve, kiki rövid és hiteles átpillantást szerezhet magának az azon évben történetekről“ *).

*) Ezen munkán kívül kiadta 1861-ben Ráth Mórnaál: II. Rákóczy Ferencz emlékiratát a magyar hadjáratról 1703—1711. Győrről 208 l. és újra Thaly Kálmánnaál 1866-ban, megtöldeva a fejedelem utazásai, hadjáratai és tartózkodási helyeivel.

Velem szövetkezve Simor János győri püspök pártolása mellett, azaz: hogy az előfizetők esekély száma miatt ő méltósága az egész nyomtatási költséget fizette, kiadta a Győri Történelmi és Régészeti füzeteket, t. i. 1861-től 1865-ig 14 füzetet; az utolsó kettős füzetet (15, 16) Zalka János győri püspök ő méltósága költségén, 1869. elején magam szerkesztém. Meg kell említenem, hogy valamint ebben, ugy más dolgozatiban is igen sokat fektetett Ráth arra, hogy a régiebb történetészek nyomán közlései hely- és személybeli bővebb mutatóval látassanak el, mi használatukat rendkívül könnyíti.

Dr. Frankl Vilmoossal Dallos Miklós győri püspöknek politikai és diplomatikai iratait (1618—1626) VIII. 244 l. állítá össze kiadás alá. Megjelent ezen diszes munka 1867-ben azon alkalommal, midőn a megbízó, Simor János győri püspök Primási széket ünnepélyesen elfoglala.

A politikai élet nyilvánulásának vehetjük ezeket:

Sebessy Ferencz Naplója kivonata, (Delejtű 1860); temesvári követségét 1688-ban (n. o. 1861); követségét a budai vezérnél 1658-ban (Győri Tört. és Rég. füz. I.); budai követségét 1655-ben, (felolvastatott a m. tud. Akadémia ülésében 1861. April 8-án). továbbá következő levelezéseket:

Ambringen kormányzó levelei, (M. Történ. Tárbán). — Gróf Wesselényi Ferencz levelei, (Uj. M. Muzeumban 1854). — Eszterházy Pál levelei Győr megyéhez, (n. o. 1858). — Gróf Eszterházy Miklós nádor levelei, (M. Történ. Tár. VIII.) — Gróf Zrinyi Miklós levelei, (Győri Tört. és Rég. füz. II.) — Draskovits János levelei, (Delejtű 1860). — V. László király levelei (Győri Tört. és Rég. füz. I. II. kötet).

Bethlen Gábor tábor-szállásai (Győri Tört. és Rég. füz. II.) — Batthyányi Kristóf hadra hívő paransa, (Pesti Napló 1855).

Ráth tanulmányai nem csak a középkori, hanem a közelmúlt századok történetre, is kiterjedtek, miből természetesen azon vágy ébredt lelkében, hogy az annyira homályos törökvilági, főleg pedig a hódoltsági viszonyokat tegye ernyedetlen munkálkodásának egyik mellékágává. Az ő

Rákoczy Erzsébet emlékezete (Győri Tört. és Rég. füz. II.) — Szapáry Péter életirása, (Delejtű 1858, 26. sz.) — Adatok Lessenyi Nagy Ferencz életírásához, (Győri Tört. és Rég. Füz. II.)

Levéltári munkálatai közt említendők:

Az 1660-dik év. Oklevel. adatok Magyarhon történetéhez, (M. Akad. Értesítő 1856). — Különféle nevezetes oklevelek (M. Akad. Alman. 1861. 170). — Óskori levelek (Győri Tört. és Rég. Füz. I.) — Okmányok az Árpádok korából, velem, (u. o. I. II. III.) — Árpádkori okmányok, (M. Tört. Emlékek I. VIII. IX.) Tanuvallatás Zrinyi, Frangepán és Nádasdy ellen (Győri Tört. és Rég. II. III.) — Győri káptalan által kiadott okmányok (u. o. IV.) — Regesták, győrmegyeiek, és számos hiteles és magánlevéltárból (Alman. 1863. 235.) — Asszonyfai okmánytár (Győri Tört. és Rég. Füz. I.)

A Protestans irodalmat ezekkel gazdagítá:

Közlemények és adatok a magyarországi protestantismus történetéhez, (Protest. Egyh. és iskol. lap, 1859. 32. sz.) és folytatása 1860-ban. — Protestans papok múlt századokban (u. o. 1863. 1864).

Vegyések:

Lossy Imre esztergomi érsek származásáról (Magy. Sion. IV. köt.) — Adalék a zsidók történetéhez (Új M. Muzeum 1855). — Két nevezetes házasság 1682. (Győri közl. 1861). — Adalékok a m. tudomány történetéhez (M. Tört. Tár. IX.) — A rohonezi Convent (M. Sion III.) Egy kéjlak Keszthelyen (Vas. Ujs. 1862). — A győri püspök emlékszoira a győri főegyházban, (u. o. 1865). — A győri „Isten bányája“ nevű kőszobor, (u. o. 1863). — A győri evangélikus convent épülete, (u. o. 1866). — Kisebb közlemények, (Győri Tört. és Rég. Füzetek I. II. kötet; M. Tud. Akad. Alman. 1864. 238. 1865. 235. l.) — Molnár József és Brodszky Sándor festészek. — Simon Vince prémontréi prépost és Laky Döme ugyanazon rendű tag életrajzai, Vasárn. Ujs. 1864).

Kéziratban fenmaradtak ezek:

A győri ágostai evang. gyülekezet rövid története, iskolai használatul. — A Hédervályak okmánytára. — Gróf Zrinyi Miklós és a csurgói uradalom Somogy megyében. — A győri batard d' eau-ról. — A dabronyi evangélikus templom. rajzzal. — A haimburgi értekezlet. — A keszői vár története. — A győri keresztesekről. — Koronczó története és a csata leírása. — A besztercebányai értekezlet. — A Duna

állala kezdett e rendbeli kutatások *) több akadémiai értekezésbe foglalt meglepő eredményei, kiterjedvén mind arra, mit eme irányban honi nyelvünkön írva talált; hathatós lendületet adának azoknak, kik vagy ezen téren már vele egykorulag működtek, vagy általa e hálás munkaszakra figyelmeztettek.

Minél tovább fáradozott kijelölt útján annál inkább szélesbült történelmi láthatára! Mint a tudományos fukar, ki egy morzsát sem enged használatlanul a földre esni, minden egyes, csak némi jelentőségű adatokat is feljegyzett; szeme előtt lebegvén honunknak még gyenge lábon álló helyrajza és helyirata; F é n y e s munkáját, közbekötött tiszta lapokkal elláttatván, azok legnagyobb részét megbecsülhetetlen, hiteles adattárrá változtatá át; minthogy pedig helyezete és tanulmányozási közt igen természetes volt, hogy saját vidékebeli helységeihez az adatok halmaza mindinkább gyarapodott, ebből következett, hogy egyes városoknak és helyeknek monographiája megírására magát elhatározá, és a G y ö r m e g y e i h e l y i r a t h o z két vastag folio kötetet gyűjtött. Bár támadna valaki, ki ezen becses anyagot nyomtatás alá rendezné és ez által helyiratunkat egy mintamunkával gazdagítaná!

De még itt sem nyugodott meg tevékenysége; mert alkalmilag a pecséttan és a régészettan mezejére is átjött bön-
gészni, s bár e körben nem birt bokros teendői mellett a kellő

völgye hazánkban Tétényig 1500 körül. — A magyar nemzet és nyelv viszontagságai. — A komárommegyei hódoltságról.

Érsekujvár elfoglalása a törökök által 1663-ban. — IV. Kún László király halála napjáról. — A Hédervári családról, (Toldy Ferencz kezei közt). — 400 okmány a hazai okmánytárhoz. — 600 Regesta hazánk különféle levéltáraiból.

*) Győr megyei hódoltságról (M. Tört. Tár. VII. 1860).

Falutelepítés és majorépítés a hódoltsági földön. (Kézirat).

Téth története a török uralom alatt, (Győri közl. 1861).

Török-magyar viszonyok 4 értekezés (Alman. 1863. 235.) M. Akad. Értesítő 1862. IV. köt. IV.

Musztafa beg leveléről (Gazd. lapok 1856).

Az O z m a n u r a l k o d ó h á z e g y á g a Magyarországon. M. Akad. Értes. IV. köt.

előkészülettel, czikkei mégis, mint a jóakarat tanúi, e helyen fölemlítendők. A néhány magyar köriratu pecsét czimű czikke 1854-ben az uj m. Muzeumban jelent meg, és ezt 1857-ben a M. Történ. Tárbán: Adalék a m. köriratu pecsétek ismeretéhez követte; a régészeti szakból említendők: Pest megye romtemplomai, (uj m. Muz. 1853) Győr bátyatégláinak jegyeiről (Győri közl. 1858. 8. sz.) A Győri bécsikapu fölötti földben talált római rézpénzekről (u. o. 25. sz.) a libényi góth (?) egyház; (Vasárn. Ujs. 1858. 51. sz.). Régiségtár; (Győri közl. 1860—61-diki folyamában)*).

Ráth munkássága még itt sem találá határát. Jól tudván azt, hogy egy ember, akármilyen szorgalommal,

*) Joggal ide számíthatjuk még következő dolgozatait:

Keszthely mint végvár (M. Akad. Értesítő 1856). — A marcaltői régi kastély (Győri Tört. és Rég. füz. III.) — A bodonhelyi erősített kastély Sopronmegyében (u. o.) — Somlyó vára (Vasárn. Ujs. 1863). — A Győri hédervári-féle kápolna (n. o.) — A Győri Simorkápolna (n. o.)

Egész lapokat kellene töltenünk, ha mind azt fel akarnók sorolni, mit az irodalom különböző ágain közlött: a megyei élet mozgalmihoz számítandók:

Győr megye főispánjai, (1853. Uj M. Muzeum) és ehhez pótlék, (1854 u. o.) — A győr megyei nemesi fölkelésről, (Győri közl. 1857. 3—5 sz.) — A Győr megyei hódoltságról (M. Tört. Tár. VII. 1860). — Győr megye alispánjai (Győri közl. 1860). Mosony megyéről s főispánjairól (Győri Tört. és régész. Füz. I.) — Mosony megyei regesták, (u. o. II.) — Megyei tudósítások (Győri közl. 1861).

A városok történetéhez valók:

Győr városa története (Győri közl. 1862. 1863). — Győr városa története az Árpádok kihaltáig, (Uj M. Muzeum 1852. 1863. 1864. — Győr-Ujvárosról, (Győri közl. 1862). — Hogy és mint szüreteltek a győriek ezelőtt 150 évvel, (Gazd. lap. 1857. 550. l.) — Győr városa neveiről, (Győri közl. 1858. 48. 49).

A soproni kapitányságról és kir. adóról szóló oklevelek (M. Tört. Tár. I. 1855). — Szolnok történetéhez, (Győri T. és R. füzet III.) — Czéhbeli szabályok, (Győri közl. 1860 és Győri Tört. és Rég. füzet. I. II. köt).

Csikvánd győrmegyei helység története, (Győri Közlöny 1862). — A Sz.-Margit czimű bélai Apátság Körös megyében (Magyar Sion. IV. kötet).

csak egynek végezheti el teendőit, és eddigi munkálkodásának szakférfiakból és műkedvelőkből álló nagyobb terjedési közt akarván szerezni és a vidéket is kívánván tervének megnyerni, történetbuvárokból kört készült rendezni, melynek feladata lenne: *a nemesség vidéki levéltárait átkutatni, őket ezeknek megóvására és tiszteletére birni, alkalmilag oktató s buzditó felolvasásokat tartani, egy szóval nagyobb mérvű lendületet s mozgalmat a történetkutatás s a régészet terén is előidézni.* A későbben oly munkás és oly szép eredményt felmutató dunántúli történetkedvelők első összejövetele, az utóbbi inkább rendszerezett gyűléseknek mintegy előkészítője, 1863-dik év december 27-ikén Répcze-Szemeren tartatott névnap alkalmával alsó-szopori Nagy János földbirtokos házában. Csöngé, Répcze-Szemere, Győr, ismét Répcze-Szemere, Csep, Likvánd, Hédervár, Répcze-Szemere, és Kismarton voltak azon helyek, hol leginkább Ráth Károly, Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Paúr Iván, Thaly Kálmán részint a levéltári böngészetet közzé tették, részint önálló értekezéseiket felolvasák.

Sajnáljuk, hogy ezen összejöveteleknek egy helyen összegyűjtött leírását, az ottan tartott felolvasásokkal nem birjuk *); minthogy ezen gyűlések lelke Ráth Károly azokat hol a Honban, hol a Pesti Naplóban elszórva közlé, úgy hogy némelyikről még a jelentést sem birtam találni. Az utolsó, szám szerint, a XI-dik összejövétel Kis-Martonban volt, hol az uradalmi levéltár és a helybeli régiségek sok tanulmányi anyagot nyújtottak, és több új tag is föllépett értekezésével; de minthogy 1867-ben már a *Magy. Történelmi társulat* megalakult, melynek Ráth Károly egyik legbuzgóbb alapító tagja volt, és a dunántúli történetkedvelők úgy is mindnyájan a *Történelmi társulat* tagjaivá lettek, határozottatott: hogy ezen részletes összejövetelek megszűntet-

*) A m. történelmi társulat valóban nagy köszönetre kötelezné tagjait, ha ezen, alig néhány ívre terjedő gyűjteményt kiadni sziveskednék; mert így a hírlapokban elszórva nem is igen közelíthetők, sőt idővel feledésbe is fognak menni.

vén, működésük a történelmi társulat működéseivel összefoglaltatván, a dolgozatok, kutatások stb. egyvel közöltessenek.

Nem akarom a dunántúli történetkedvelők értekezéseinek vagy becsét felemlíteni, ezek különféle szakmunkákban jelentek meg, és illőképen lettek méltányolva; itt csak egy nagyszerű eredményt nem hallgathatok el; t. i. a Codex diplomaticus patrius megindítását, melynek egyik célja az, hogy Véghelyi szerint Cod. dipl. patr. IV. 8. l. a *Fejér által kiadott okmányokat teljes pontossággal újból eredetiek után közölje és ezeket ujakkal, ismeretlenekkel szaporítsa, korát, a középkorszak szűk határain túl is nyújtsa, és arra figyelmeztesse a honi buvárokat, hogy mennyi elásva rejlő kincset lehetne kiaknázni történettudományunk javára, ha a Dunántúli bányászok példájára más kerületekben is hasonló egyletek keletkeznének és mi legfőbb meleg részvéttel is támogatná azokat a közönség* (Garády, Pesti Napló 1866. 177. szám).

Belső értékéről maga szól ezen már eddig 4 vastag kötetet számláló munka, ez 1228 okmányt 1082-től 1629-ig foglal magában. Előszavaiból látjuk, kik a lelkes munkatársak és pártolók; olvassuk a szám nélküli családok neveit, kik okmányaikat nagylelkűen átengedék. Legyen szabad reménylenünk, hogy akik, mint egy más okmánytani szerző, mondhaták: *„inductus sum omnino ad scribendum, non lucri qualiscunque incerta spe, sed patriae amore, cerique studio“*, (Schwartner Introd. in r. diplom. Praef. XVI.) áldozattal kezdék munkálkodásukat, azt megholt barátunk szellemében folytatni fogják. Az V-dik kötet sajtó alatt van, a VI., VII-dikhez kész az anyag; hadd járuljon ehhez a közönség meleg részvéte, miszerint ezen második magát az elsőnél még terjedelmesebb Codex diplomaticussá nöhesse ki!

Zaj nélküli, de annál eredménydúsabb munkálkodása közt, mely alatt az olvasó egyleti könyvtárnokságon kívül a győri evangélikus gyülekezet titkárságával is megtiszteltetett, közeledett 1861-ben rövid időre a szabadság korszaka. Az alkotmányos világ felismerte Ráthban a hajdani érdemeket és valamint fedhetetlen hazafias magaviselete úgy tudományossága tekintetéből is nem csak a györmegyei bizottság tagjául, hanem megyei levéltárnokul is választatott, minthogy

ezen hivatal teendőivel már évek óta, minden jutalom nélkül, szenvedélyből foglalkozott. Azonban tudósunk ezen tisztben csak kevés hónapokig maradt, mert alkotmányhü ember lévén, ennek megszüntével több elvokonival együtt leköszönt, s bár főispánja hivatalának megtartására felkéré, független, tudományos búvárkodásihoz tért vissza.

Átkutatván a megyei és káptalani levéltárakat, gyakrabban kirándult a vidéki nemességhez, főleg a megye délnyugati részébe, hol Győr, Sopron és Vas megye szeszöglvén, a hármass folyó lapályai közt e megyék ősrégi családjai kézirati kincseiket őrzik. Itt találá kedves nejét, Hencz Emiliában, a csikvándi evangélikus gyülekezet köztiszteletben álló lelkészének Hencz Károly szép lelkű, ritka műveltségű leányában. *A csinos külsejű, tiszta szellemű, honáért lángoló, szerény tudós* csakhamar megnyeré, a mint gazdag, s nemes arát, a vidéken ismert és keresett hajadont és azt 1862-dik év augusztus havában vezeté az oltárhoz. Rövid házasság életük boldogságát emelé azon gyengéd gondoskodás, melylyel Zoltán és Béla fiaikat a hazának hasznos polgárokká növelni törekedtek.

A házi élet kellemei és a magántudósság szabad búvárkodási közül 1867-ben a közbizalom Ráthot ismét régi megyei hivatalába helyezte vissza. Midőn a némileg magára hagyott levéltár kincseit a megyei kis teremből a nagyobbikba áthelyezék, s az okmányokat, porozás közt mind saját gondos kezein forgatá, nem csoda, hogy a sok évek során át oly keveset kimélt szemeknek mind inkább nagyobb és majdnem állandó bajuk lett, úgy hogy minden családi gond és ápolás, és az orvosi tudomány minden újabbkori vívmánya ellenében is, szemei nem javultak, minek oka az is lehetett hogy lelkiismeretességében egész télen át egy napig nem hiányzott hivatalában.

Munkálkodásának közepette, dolgozatai körében, szép terveinek reményei közt lépé meg ezen egészséges, fölötté mértékletes életű és szelid jellemű búvart 1868. április 12-én egy órakor éjjel után a rögtön, váratlan halál, szélhűdés alakjában.

Mi, kik hozzá közelebb álltunk, tudjuk, hogy korán elhunyt barátunk a magán életben mily tiszt, szent, szelíd lelkű volt. *Anyja iránti szeretetét* és fiui tiszteletét valóságos példányul lehetne felállítani, úgy hogy ezen két rokon lélek visszavonultságukban, épen nem fényes sorsukban, a kölcsönös gyengédségben találá legnagyobb boldogságát. Mig a lelkes anya fia naponkinti haladásának örvendett, fia anyjának megelégedésében lelé majd egyedüli örömét. Az Istennek felismerhetlen áldása lebegett e két elválhatatlan, egyértelmű, egyakaratu szív fölött.

Házi élete boldogságáról tanuskodnak meghittebb barátihoz irt levelei, és hogy a barátság mennyire volt életének nélkülözhetlen kelléke, tanúsítja azon, iratai közt talált, Frigylevél, melylyel magát két ifjúkori baráttal kötelezé, hogy évenként egy bizonyos kertben Győrött találkozzanak, vagy a meg nem jelenhetés esetében, legalább a megjelenendőket tudósítani fogják.

Bár *evangelikus vallásához* hű volt és gyarapodásának őszintén örvendett, minden más hitű iránt türelmes, őszinte hajlammal viseltetett. Maár Bonifác és Czinár Mór iránti fiui tisztelete, Ipolyihoz, Franklhoz és hozzám való sokévi változatlan barátságos viszonya; a Pannónhalmán, Csornán, Szala-Apáthiban néha hetekig tartó munkálkodása, s az, hogy a szerzetes házak szabályaihoz mindenben alkalmazkodott, nem is sejdítették, hogy buvárunknak más vallási nézetei lehetnek, mint azoknak, kikkel tudományos munkái oly gyakran és oly szoros összeköttetésbe hozták. A győri és egyéb egyházi levéltárakat minden tartózkodás nélkül nyitották Ráth előtt, mint kiről fel sem tévék, hogy a mutatott bizalmat kiméretlenséggel viszonozza. Simor János és Zalka János ő méltóságai mint győri püspökök a győri történelmi füzetek kiadásával, és *Dallos hagyományai feldolgozásával* bízá meg munkatársul, és midőn halála után Simor János hercegprímásnál tisztelkedtem, ő főméltósága részvevőleg e szavakkal fogadott: „*Hát szegény Ráthunkat csakugyan elvesztettük?!*“

Akadémiai tagságán kívül csak még egy tárgya volt, melyre büszke vala, t. i. *honvédi emlékei*; ezek legdicsőbb

csillagokként fénylettek előtte. Még a kétes 1861. előtt nem egyszer jelent meg biztos baráti körökben egyszerű felöltönye alá rejtett *arany-vörös sinóros barna honvéd-főhadnagy i attilájában*. A csendes, halkbeszédű tudós soha sem lelkesült fel annyira, s szava árját soha sem engedé át annyira a határtalanságnak, mint mikor a schwechati, branyiczkoí, és budavizi-városi jeleneteket bámulatos elragadtatással festé.

De a mily lelkesedéssel volt honvéd, épen oly következtességgel volt *tiszta, önzéstelen meggyőződésből állhatatosan az ellenzékkel tartó polgár*. Ezen politikai hite miatt, a más véleményűiek irányában sokszor kitarfóan támadóvá, néha csaknem kiméletlen ellenséggé tudott válni. Ez az egy volt az, mi a szelid lelkű, engedelkeny, barátságosan összeférő, hidegvérű, halk buvárt, csendességéből fe'zavarni, kedelyét felzaklatni bensőbb hivei iránt is elhidegülővé tenni képes volt. S ez az, mit kisvárosi politikai ellenfelei még halála után, sem tudtak felejtetni; úgy hogy többen munkáit mint konok ellenzékiét visszautasítani nem restellének.

Ráth Károly, midőn meghalt, csak 38 éves volt, és így azon korban szunyadott el, melyben a higgadtabb férfi ifjúkori alapos tudományának gyümölcseit érleli; ernyedetlen munkálkodásának mindinkább táguló láthatárán szemeit nyugtatólag legelteti. Ha az említett értékezések nagy számát tekintjük és azokat, mint kell, csak előkészületeknek, előfutóknak vesszszük, szabad-e csak egy perczig kétkednünk, hogy elhunyt szaktársunk később nagyobb jelentőségű önálló dolgozatokkal történelmi szakunkat gazdagította volna. Illik tehát, sőt kötelességünk emlékezetét megérdemlett becsben tartani, mit felfogásom szerint csak akkor teszünk, ha mind azt, mi még ezen, már az akadémia tulajdonává vált, kéziratokban elszórva, rendezetlenül, mint a tiszta szemre polyva közt lappang, rostálván, nyomtatás alá elkészítjük, azokat pedig, melyeket maga a sajtó alá készen fenhagyott, az olvasó közönségtől sokáig el nem vonjuk!

Míg a magyar saját nyelvén fogja a történelmi mezőt művelni, s míg az akadémiának történelmi osztálya, a hazának történelmi társulata leend, hiszszük, hogy boldogult Ráthunk emléke nem fog elenyészni; mért, hogy nem csak annak volt

hű, fáradhatlan munkatársa, ennek pedig lelkes és buzdító alapító tagja, eléggé tanúsítja az, hogy mind a két testület rövid idő alatt gyászát megünnepli.

A milyen igaz és való maga a történelem, a milyen egyszerű és őszinte volt minden mozdulatában és szavában boldogult barátunk, oly távol maradt ezen megemlékezés mind attól mi költött, túlzott lenne, mi magasztaláshoz vagy hízélgéshez hasonlítana. Ezekre Ráth Károly nem szorult, mert iratai és hagyománya eléggé tanúsítják, mit vesztettünk azon férfiban, ki több helyett dolgozni képes vala és dolgozott; szelid arcának, igénytelen felléptének emlékezete élni fog még sokáig azok közt, kiknek barátságát kereste, és ezen emlékezet drágább és becsesb a költséges műemlékeknel, a dicsőítő szónoklatoknál; amazok csakhamar romba dőlnek, emezek elhangzanak; de arról bizonyos vagyok, hogy a serény munkatársak, a történelmi szakosztály tagjai Ráth Károlyt nem oly hamar fogják felejtani.

